

Capitalism și schizofrenie 2

Mii de platouri

Respect pentru oameni și cărți

**Gilles Deleuze
Félix Guattari**

Capitalism și schizofrenie 2

Mii de platouri

Traducere din limba franceză
de Bogdan Ghiu

Redactor: Lavinia Braniște
Tehnoredactor: Angela Ardeleanu
DTP copertă: Alexandru Daș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DELEUZE, GILLES

Mii de platouri / Gilles Deleuze și Félix Guattari ; trad.: Bogdan Ghiu. -
București : Art, 2013

ISBN 978-973-124-899-8

I. Guattari, Félix

II. Ghiu, Bogdan (trad.)

316.323.6:159.964.21

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide à la publication de l'Institut Français. Această carte a fost publicată prin intermediul Programului de sprijin pentru publicare al Institutului Francez.

Gilles Deleuze, Félix Guattari
Mille plateaux. Capitalisme et schizophrénie 2
Copyright © 1980 by Les Editions de Minuit

© EDITURA ART, 2013, pentru prezenta ediție

Cuvânt-înainte

Cartea de față reprezintă continuarea și încheierea lucrării *Capitalism și schizofrenie*, al cărei prim volum l-a constituit *Anti-Oedip**.

Nu este alcătuită din capitole, ci din „platouri”. Încercăm ceva mai jos să explicăm din ce motiv (și, în același timp, de ce sunt datate capitolele). Într-o oarecare măsură, aceste platouri pot fi citite independent unele de altele, cu excepția „Concluziei”, care nu ar trebui să fie citită decât la sfârșit.

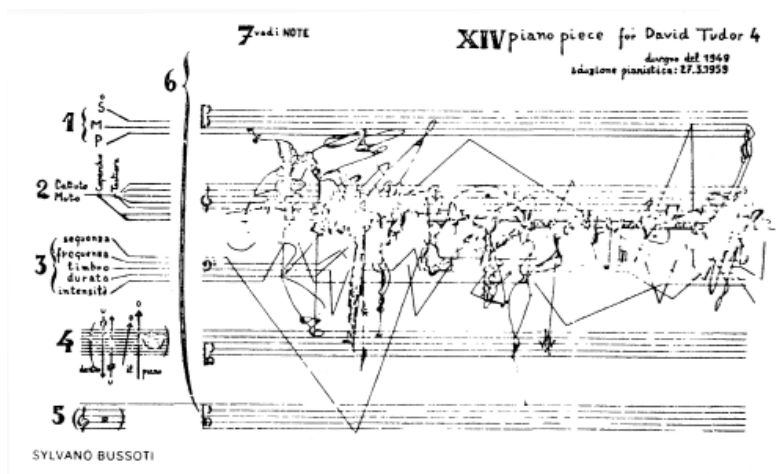
Au fost deja publicate următoarele texte: „Rizom” [*Rhizome*] (Ed. de Minuit, 1976); „Un singur lup sau mai mulți?” [*Un seul ou plusieurs loups?*] (revista *Minuit*, nr. 5); „Cum ne putem crea un Corp fără organe?” [*Comment se faire un Corps sans organes?*] (*Minuit*, nr. 10). Toate aceste texte sunt reluate aici, cu modificări.

* Gilles Deleuze, *Anti-Oedip. Capitalism și schizofrenie*, traducere de Bogdan Ghiu, Editura Paralela 45, Pitești, 2008. (N. tr.)

Respect pentru oameni și cărți

1. Introducere: Rizom

Am scris *Anti-Oedip* în doi. Cum fiecare era deja mai mulți, rezulta foarte multă lume. În cazul de față, ne-am folosit de tot ce ne apropia, lucruri dintre cele mai apropiate și dintre cele mai îndepărtate. Am presărat tot felul de pseudonime abile, pentru ca totul să devină de nerecunoscut. De ce ne-am păstrat totuși numele? Din obișnuință, exclusiv din obișnuință. Pentru a deveni, la rândul nostru, de nerecunoscut. Pentru a ne face imperceptibili nu pe noi înșine, ci ceea ce ne face să acționăm, să simțim și să gândim. Și apoi pentru că e plăcut să vorbești ca toată lumea, să spui „răsare soarele” când toată lumea știe că acesta nu este decât un fel de a spune. Pentru a ajunge nu până în punctul în care nu mai spui „eu”, ci până în punctul în care nu mai contează dacă spui sau nu „eu”. Nu mai suntem noi înșine. Fiecare și-i va cunoaște pe ai săi. Am fost ajutați, aspirați, multiplicați.

O carte nu are nici obiect, nici subiect, este compusă din materii formate în moduri diverse, din date și din viteze extrem de diferite. În momentul în care atribui cartea unui subiect, neglijezi tocmai această

lucrare a materiilor și exterioritatea relațiilor dintre ele. Fabriți un Bun Dumnezeu pentru niște mișcări geologice. Într-o carte, la fel ca în orice alt lucru, există linii de articulare și de segmentaritate, straturi, teritorialități; dar și linii de fugă, mișcări de deteritorializare și de destratificare. Mișcările comparate de curgere în funcție de aceste linii antrenează niște fenomene de întârziere relativă, de vâscozitate sau, din contră, de precipitare și de ruptură. Toate acestea, liniile și vitezele măsurabile, alcătuiesc un *asamblaj*. O carte este tocmai un astfel de asamblaj, imposibil de atribuit ca atare. Este o mulțime – dar nu știm încă ce anume implică multiplul atunci când încetează să mai fie atribuit, altfel spus, atunci când este ridicat la rangul de substantiv. Un asamblaj mașinic se află întors spre straturile care îl transformă, fără îndoială, într-un fel de organism, într-o totalitate semnificantă sau într-o determinare ce poate fi atribuită unui subiect, dar și, în același timp, spre un *corp fără organe* care nu încetează să demonteze organismul, să determine trecerea și circulația unor particule asemnificante, a unor intensități pure, atribuindu-și subiecții cărora nu le mai permite să aibă un nume decât ca urmă a unei intensități. Care este corpul fără organe al unei cărți? Există mai multe, în funcție de liniile avute în vedere, de conținutul și densitatea lor, de posibilitatea lor de a converge pe un „plan de consistență” care le asigură selecția. Aici, la fel ca peste tot, esențiale sunt unitățile de măsură: *cuantificarea scrisului*. Nu există diferență între lucrurile despre care vorbește o carte și modul în care ea este alcătuită. O carte nu are, prin urmare, nici obiect. Fiind asamblaj, ea există numai în conexiune cu alte asamblaje și în raport cu alte corpuri fără organe. Nu ne vom întreba niciodată ce vrea să spună o carte, semnată sau semnificată, nu vom căuta niciodată să înțelegem ceva dintr-o carte, ci ne vom întreba cu ce funcționează ea, în conexiune cu ce determină ea, sau nu, trecerea unor intensități, în ce mulțimi își introduce și își metamorfozează ea propria mulțime, cu ce alte corpuri fără organe face ea să converge propriul ei corp fără organe. O carte nu există decât din afară și în afară. Astfel, o carte fiind ea însăși o mică mașină, întrebarea care se pune este următoarea: în ce raport, la rândul lui măsurabil, se află această mașină literară cu o mașină de război, cu o mașină amoroasă, cu o mașină revoluționară etc. – și cu o *mașină abstractă* care le antrenează pe toate? Ni s-a reproșat că invocăm mult prea des scriitori. Dar singura întrebare care se pune atunci când scrii este cu ce altă mașină poate și trebuie să fie bransată mașina literară ca să poată funcționa. Kleist și o nebunească mașină

de război, Kafka și o nemaivăzută mașină birocratică etc. (și: se poate deveni animal sau vegetal *prin* literatură, ceea ce, desigur, nu înseamnă *în mod* literar, *din punct de vedere* literar? Oare nu în primul rând prin voce devine cineva animal?) Literatura este un asamblaj, nu are nimic de-a face cu ideologia, nu există și n-a existat niciodată ideologie.

Tocmai despre asta și vorbim în cartea de față: despre mulțimi, linii, straturi și segmentarități, despre linii de fugă și intensități, despre diferențele tipuri de asamblaje mașinice și despre modul în care ele sunt construite și selectate, despre planul de consistență, despre unitățile de măsură, pentru fiecare caz în parte. *Stratometrele, deleometrele, unitățile CsO de densitate, unitățile CsO de convergență* nu formează numai o cuantificare a scrisului, ci definesc scrisul însuși ca fiind întotdeauna măsura a altceva. A scrie nu are nicio legătură cu a semnifica, ci cu a măsura suprafața unei întinderi [*arpenter*], cu a cartografia, fie și niște ținuturi viitoare.

Un prim tip de carte îl reprezintă cartea-rădăcină. Arborele constituie deja imaginea lumii, sau rădăcina constituie, de fapt, imaginea arborelui-lume. Aceasta este cartea clasică, frumoasă interioritate organică, semnificantă și subiectivă (straturile cărții). Cartea imită lumea așa cum arta imită natura: prin procedee proprii, care împlinesc ceea ce natura nu poate – sau nu mai poate – să facă. Legea cărții este aceea a reflecției, a lui Unu care devine doi. Cum ar putea legea cărții să existe în natură, din moment ce tocmai ea conduce la divizarea în lume și carte, la instaurarea separației dintre natură și artă? Unu devine doi: ori de câte ori întâlnim această formulă, fie și enunțată, ca strategie, de către Mao, fie și înțeleasă în cel mai „dialectic” mod cu putință, ne aflăm în prezența celei mai clasice și mai gospodărești, a celei mai arhaice și mai epuizate gândiri. Natura nu acționează niciodată în felul acesta: rădăcinile sunt ele însele pivotante, având mai multe ramificări, laterale și circulare, nu dihotomice. Spiritul se află în întârziere față de natură. Inclusiv cartea ca realitate naturală este pivotantă, cu axul și cu foile ei dispuse de jur împrejur. Cartea ca realitate spirituală, Arborele sau Rădăcina ca imagine nu încetează să dezvolte legea lui Unu care devine doi, apoi a lui doi care se face patru etc. Logica binară constituie realitatea spirituală a arborelui-rădăcină. Până și o disciplină atât de „avansată” precum lingvistica păstrează, ca imagine de bază, acest arbore-rădăcină, care o leagă de reflecția clasică (de exemplu, Chomsky și arborele sintagmatic, care începe într-un punct S pentru a se dezvolta

prin dihotomie). Ceea ce este totuna cu a spune că această gândire nu a înțeles niciodată multiplicitatea, mulțimea: are nevoie să presupună o puternică unitate principală pentru ca apoi, printr-o metodă spirituală, să poată ajunge la doi. Iar dinspre partea obiectului, printr-o metodă naturală, se poate trece, fără îndoială, direct de la Unu la trei, patru sau cinci, de fiecare dată însă doar cu condiția de a dispune de o puternică unitate principală, aceea a pivotului care susține rădăcinile secundare. Nu prea merge înspre bine! Relațiile biunivoce dintre niște cercuri succesive nu fac decât să înlocuiască logica binară a dihotomiei. Rădăcina pivotantă nu înglobează mulțimea într-o mai mare măsură decât o face rădăcina dihotomică. Dacă una operează în obiect, cealaltă operează în subiect. Logica binară și relațiile biunivoce continuă să domine psihanaliza (arborele delirului în interpretarea freudiană a lui Schreber), lingvistica și structuralismul și chiar informatica.

Sistemul-radicală, sau rădăcină fasciculată, reprezintă cea de-a doua figură a cărții, de la care modernitatea noastră se reclamă în mod explicit. De data aceasta, rădăcina principală a avortat, sau se distruge spre extremitate; vin și grefează pe ea o mulțime imediată și întâmplătoare de rădăcini secundare care capătă o mare dezvoltare. De data aceasta, realitatea naturală se manifestă tocmai în avortarea rădăcinii principale, dar unitatea ei se menține ca trecută sau viitoare, ca posibilă. Și trebuie să ne întrebăm dacă realitatea spirituală și reflectată în gândire nu compensează, oare, această stare de lucruri manifestând, la rândul ei, imperativul unei unități secrete și cuprinzătoare, sau pe acela al unei totalități și mai extensive. Metoda *cut-up*-ului la Burroughs, de exemplu: plierea unui text peste celălalt, generatoare de rădăcini multiple și chiar întâmplătoare (ai zice că e vorba de un altui), implică o dimensiune în plus față de aceea proprie textelor avute în vedere. Tocmai prin această dimensiune suplimentară a plierii își continuă unitatea lucrarea ei spirituală. Și, tocmai în acest sens opera parcelară în modul cel mai categoric cu puțință poate fi prezentată ca fiind totodată Opera totală sau Marele Opus. Cele mai multe dintre metodele moderne menite a determina proliferarea unor serii sau a face să crească o mulțime se manifestă perfect pe o dimensiune, de exemplu, liniară, în timp ce o unitate de totalizare se afirmă cu atât mai puternic pe o altă dimensiune, aceea a unui cerc sau a unui ciclu. Ori de câte ori o multiplicitate se află prinsă într-o structură, creșterea ei este compensată printr-o reducere a legilor de combinare. Cei care provoacă avortul unității sunt, în acest

caz, adevărați fabricanți de îngeri, *doctores angelici*, dat fiind că afirmă o unitate efectiv angelică, superioară. Cuvintele lui Joyce, nu întâmplător calificate ca fiind „cu rădăcini multiple”, nu distrug în mod efectiv unitatea liniară a cuvântului, și chiar pe aceea a limbii, decât instaurând o unitate ciclică a frazei, a textului și a cunoașterii. Aforismele lui Nietzsche nu distrug unitatea liniară a cunoașterii decât trimițând la unitatea ciclică a eternei reîntoarceri, prezentă ca ne-cunoscută în interiorul gândirii. Altfel spus, sistemul fasciculat nu se rupe cu adevărat de dualism, de complementaritatea dintre un subiect și un obiect, dintre o realitate naturală și o realitate spirituală: unitatea este neîncetat contrazisă și blocată în obiect, în timp ce un nou tip de unitate triumfă în subiect. Lumea și-a pierdut pivotul, subiectul nu mai poate să opereze nici măcar o dihotomie, dar accede la o unitate mai înaltă, aceea a ambivalenței sau a supradeterminării, pe o dimensiune tot în plus față de aceea a obiectului său. Lumea a devenit haos, dar cartea rămâne o imagine a lumii, haosmos-radicelă, în loc de cosmos-rădăcină. Misterioasă mistificare, aceea a cărții, cu atât mai totală, cu cât mai fragmentată. Cartea ca imagine a lumii, oricum am privi-o, ce mai idee sălcie! În realitate, nu este de-ajuns să strigi „Trăiască multiplul!”, chiar dacă acest strigăt este greu de scos. Niciun truc tipografic, lexical și chiar sintactic nu va fi de ajuns pentru a ne face să auzim acest strigăt. Multiplul *trebuie produs*, dar nu adăugând la nesfârșit o dimensiune suplimentară, ci, din contră, în cel mai simplu mod cu putință, cu sobrietate, la nivelul dimensiunilor de care dispunem, întotdeauna $n-1$ (numai așa Unu face parte din multiplu, întotdeauna prin sustracție, prin scădere). Eliminând unicul din mulțimea care trebuie produsă; scriind $n-1$. Un atare sistem ar putea fi numit rizom. Un rizom, ca tijă subterană, se deosebește în mod absolut de rădăcini și de radicele. Bulbii și tuberculi sunt niște rizomi. Niște plante care au rădăcină sau radiculă pot fi rizomorfe din cu totul alte puncte de vedere: ne putem întreba dacă botanica, în specificitatea ei, nu cumva este în totalitate rizomatică. Există și animale rizomorfe: în forma lor de haită, șobolanii, de pildă, sunt niște rizomi. Vizuinile sunt niște rizomi, prin toate funcțiile lor de habitat, de acumulare și de depozitare de provizii, de deplasare, de eschivă și de ruptură. Rizomul în sine însuși, are forme extrem de diverse, de la extinderea superficială ramificată în toate direcțiile până la concreționările sub formă de bulbi și tuberculi. Atunci când șobolanii se strecoară unii pe sub alții. În rizom există în același timp tot ce poate fi mai bun și tot ce poate fi mai rău:

cartoful și pirul, buruiana. Animal și plantă, pirul este buruiană. Știm însă foarte bine că nu vom convinge pe nimeni dacă nu vom enumera câteva caracteristici aproximative ale rizomului.

1° și 2° Principii de conexiune și de eterogenitate: orice punct al unui rizom poate fi – și trebuie să fie – conectat la oricare altul. Lucrurile se petrec într-un cu totul alt mod decât în cazul arborelui și al rădăcinii care fixează un punct, o ordine. Arborele lingvistic, așa cum apare la Chomsky, de pildă, începe tot într-un punct S și avansează prin dihotomie. Într-un rizom, dimpotrivă, fiecare trăsătură nu trimite neapărat la o trăsătură lingvistică: niște verigi semiotice de naturi extrem de diverse sunt conectate, aici, la niște moduri de codificare la rândul lor foarte diferite (verigi biologice, politice, economice etc.), punând în joc nu numai regimuri de diferite semne, ci și statute diferite ale unor stări de lucruri. *Asamblajele colective de enunțare* funcționează, într-adevăr, direct în *asamblajele mașinice*, și nu se poate stabili o ruptură radicală între regimurile de semne și obiectele lor. În lingvistică, chiar și atunci când avem pretenția de a ne menține la nivelul explicitului, fără a presupune nimic din limbă, rămânem în interiorul sferelor unui discurs ce implică tot niște moduri de asamblare și niște tipuri de putere socială aparte. Gramaticalitatea lui Chomsky, simbolul categorial S care domină toate frazele, mai înainte de a fi un marcator sintactic, este un marcator de putere: trebuie să formezi fraze corecte din punct de vedere gramatical, trebuie să împarți fiecare enunț în sintagmă nominală și sintagmă verbală (prima dihotomie...). Unor astfel de modele lingvistice le vom reproșa nu că sunt prea abstracte, ci, din contră, că nu sunt suficient de abstracte, că nu ajung până la *mașina abstractă* care operează conectarea unei limbi la niște conținuturi semantice și pragmatice ale enunțurilor, la niște asamblaje colective de enunțare, la o întreagă micropolitică a câmpului social. Un rizom nu va înceta să conecteze niște verigi semiotice, niște organizări de putere, niște ocurențe care fac trimitere la arte, la științe, la luptele sociale. O verigă semiotică este asemenea unui tubercul care aglomerează acte dintre cele mai diverse, atât lingvistice, cât și perceptive, mimice, gestuale, cogitative: nu există nici limbă în sine, nici universalitate a limbajului, ci o conlucrare între niște dialecte, niște graiuri, niște argouri, niște limbi speciale. Nu există locutor-auditor ideal, așa cum nu există nici comunitate lingvistică omogenă. Limba, conform formulei lui Weinreich, este „o realitate esențialmente eterogenă”. Nu există o limbă-mamă, ci o adjudecare a puterii de către o limbă

dominantă în interiorul unei mulțimi politice. Limba se stabilizează în jurul unei parohii, al unei episcopii, al unei capitale. Formează un bulb. Crește prin tije și fluxuri subterane, de-a lungul văilor fluviale, al liniilor de cale ferată, deplasându-se sub forma unor pete de ulei¹. Se pot opera pe limbă oricâte descompuneri structurale interne: aceasta nu este însă o operațiune fundamental diferită de căutarea unor rădăcini. Există întotdeauna ceva genealogic în arbore, nu e o metodă populară. Din contră, o metodă de tip rizom nu poate să analizeze limbajul altfel decât descentrându-l pe alte dimensiuni și în alte registre. O limbă nu se închide niciodată la loc asupra ei înseși decât într-o funcție a neputinței.

3° Principiul mulțimii: abia atunci când este tratat în mod efectiv ca substantiv, ca mulțime, multiplul încetează să mai aibă vreo relație cu Unul ca subiect sau ca obiect, ca realitate naturală sau spirituală, ca imagine și ca lume. Mulțimile sunt rizomatice și denunță pseudomulțimile arborescente. Nu există unitate care să servească drept pivot în obiect și care să se divizeze în subiect. Nu există unitate chiar și numai pentru a avorta în obiect și pentru a „reveni” în subiect. O mulțime nu are nici subiect, nici obiect, ci doar niște determinări, niște mărimi, niște dimensiuni care nu pot să crească fără ca ea însăși să-și schimbe natura (prin urmare, legile de combinare cresc odată cu mulțimea însăși). Sforile marionetei, ca rizom sau ca mulțime, nu trimit la voința presupus unică și unitară a unui artist sau a unui păpușar, ci la mulțimea fibrelor nervoase care formează, la rândul lor, o altă marionetă conform altor dimensiuni, conectate la primele: „Firele sau chiar sârmele cu care sunt puse în mișcare figurile [marionetele]. Le vom numi urzeala. Aici procesul devine destul de uniform. S-ar putea riposta că *varietatea lui* rezidă în actor și este proiectată de el. Bine, dar rețeaua lui nervoasă este și ea o urzeală. Și aceasta ne duce înapoi, prin masa cenușie, prin raster, până la stadiul de neseparare. [...] Jocul [...] se apropie de urzeala simplă; ca aceea pe care miturile le-o atribuie Parcelor și Nornelor.”² Un asamblaj constă tocmai într-o astfel de creștere a dimensiunilor în sânul unei mulțimi care își schimbă inevitabil natura pe măsură ce-și înmulțește conexiunile. Într-un rizom nu există puncte și poziții așa cum

¹ Cf. Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, P.U.F. (exemplul dialectului castilian), pp. 97 sq.

² Ernst Jünger, *Aproximări. Droguri și extaz*, trad. de Maria-Magdalena Anghelescu, Univers, București, 2000, § 218, p. 273. (N. tr.)

întâlnim într-o structură, într-un arbore, într-o rădăcină. Nu există decât linii. Atunci când Glenn Gould accelerează executarea unei piese, el nu acționează doar ca un virtuoz, ci transformă punctele muzicale în linii, face ca ansamblul să prolifereze. Se întâmplă astfel deoarece numărul a încetat să mai fie un concept universal care măsoară niște elemente în funcție de poziția pe care o ocupă într-o dimensiune oarecare, devenind el însuși o mulțime variabilă în funcție de dimensiunile avute în vedere (primatul domeniului asupra unui complex de numere atașat respectivului domeniu). Nu este vorba, în acest caz, de niște unități de măsură, ci doar de niște mulțimi și de niște varietăți de măsurare. Noțiunea de unitate nu apare decât atunci când, într-o mulțime, se produce o adjuđecare a puterii de către semnificant, însoțită de un proces corespondent de subiectivare: de exemplu, unitatea-pivot care întemeiază un ansamblu de relații biunivoce între elemente sau puncte obiective ori Unul care se divizează supunându-se legii unei logici binare a diferențierii în subiect. Întotdeauna unitatea operează în sânul unei dimensiuni vide supraadăugate, în plus față de aceea a sistemului avut în vedere (supracodare). Dar, tocmai, un rizom sau o mulțime nu se lasă supracodate, nu dispun niciodată de o dimensiune în plus față de numărul liniilor sale, altfel spus, față de mulțimea de numere asociate acestor linii. Toate mulțimile sunt plate în măsura în care ele își saturează, în care își ocupă toate dimensiunile: vom vorbi, prin urmare, despre un *plan de consistență* al mulțimilor, chiar dacă acest „plan” are niște dimensiuni ce se multiplică odată cu numărul de conexiuni care se stabilesc pe el. Mulțimile se definesc printr-un În-Afară: prin linia abstractă, linie de fugă sau de deteritorializare, în funcție de care ele își schimbă natura conectându-se la alte mulțimi. Planul de consistență (grilă) este un Exterior al tuturor multiplicităților. Linia de fugă marchează, în același timp, realitatea unui număr de dimensiuni finite pe care mulțimea le efectuează în mod efectiv; imposibilitatea adăugirii oricărei dimensiuni în plus fără ca mulțimea să nu se transforme tocmai în funcție de această linie; posibilitatea și necesitatea de a lamina toate aceste mulțimi pe un același plan de consistență sau de exterioritate, indiferent de dimensiunile lor. Idealul unei cărți ar fi să etaleze toate lucrurile pe un astfel de plan de exterioritate, pe o singură pagină, pe o aceeași plajă: evenimente trăite, determinări istorice, concepte gândite, indivizi, grupuri și formațiuni sociale. Kleist a inventat o scriitură de acest tip, o înlănțuire spartă de afecte, cu niște viteze variabile, niște

precipitări și niște transformări aflate în relație neîntreruptă cu un În-Afară. Inele deschise. Tocmai de aceea se și opun textele lui, din toate punctele de vedere, cărții clasice și romantice, produsă de interioritatea unei substanțe sau a unui subiect. Cartea-mașină-de-război împotriva cărții-aparat-de-stat. *Mulțimile plate cu n dimensiuni* sunt asemnificante și asubiective. Sunt desemnate prin articole nehotărâte sau, mai curând, partitive (sunt *buruiană*, *rizom*...).

4° Principiul rupturii asemnificante: împotriva tăieturilor prea semnificante care separă structurile sau care traversează o structură. Un rizom poate fi rupt, distrus într-un punct oarecare, însă el se continuă, pe una sau alta dintre liniile sale, dar și pe alte linii. Furnicile nu pot fi stârpite deoarece formează un rizom animal din care cea mai mare parte poate fi distrusă fără ca el să înceteze să se reconstituie. Orice rizom cuprinde niște linii de segmentaritate în funcție de care este stratificat, teritorializat, organizat, semnificat, atribuit etc.; dar și niște linii de deteritorializare prin care fuge, scapă neîncetat. Există ruptură în rizom ori de câte ori niște linii de segmentaritate explodează într-o linie de fugă, dar linia de fugă face parte din rizom. Aceste linii trimit încontinuu unele la altele. Iată de ce niciodată nu putem stabili un dualism sau o dihotomie, fie și sub forma rudimentară a lui „bun-rău”. Operăm o ruptură, trasăm o linie de fugă, riscând însă întotdeauna să regăsim pe ea niște organizări care restratifică întregul ansamblu, niște formațiuni ce restituie puterea unui semnificant, niște atribuiri ce reconstituie un subiect – tot ce vrem și ce nu vrem, de la resurgențele oedipiene până la concrețiunile fasciste. Grupurile și indivizii conțin microfascisme care nu așteaptă decât să cristalizeze. Da, buruiana este și ea un rizom. „Bun” și „rău” nu pot reprezenta decât produsul unei selecții active și temporare, care trebuie luată neîncetat de la capăt.

Cum ar putea mișcările de deteritorializare și procesele de reteritorializare să fie altfel decât relative, aflate într-o perpetuă bransare, înglobate unele în altele? Orhideea se deteritorializează formând o imagine, un calc al viespei; dar viespea se reteritorializează pe această imagine. Cu toate acestea, viespea se deteritorializează, devenind ea însăși o piesă din aparatul de reproducere al orhideei; dar ea reteritorializează orhideea, transportându-i polenul. Viespea și orhideea alcătuiesc un rizom, dat fiind că sunt eterogene. S-ar putea spune și că orhideea imită viespea a cărei imagine o reproduce în mod semnificant (mimesis, mimetism, iluzie etc.). Însă acest lucru nu este adevărat decât la nivelul straturilor – paralelism